

A helykötődés és a migrációs szándék kapcsolata globalizálódó világunkban

© **MARIEN Anita**

Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Miskolc

marma@uni-miskolc.hu

A globalizáció kiterjed az emberi civilizáció legkülönbözőbb aspektusaira, mint például az emberi kapcsolatokra, az érték- és szokásrendszerekre, a mindennapok kultúrájára, a művészeti ágakra, a munkavállalásra. A globalizáció legszembeűnőbb jelensége az emberek mobilitásának növekedése. A fizikai térben megmutatkozó mobilitás a migráció, amely napjainkban mind belföldi, mind nemzetközi vetületben figyelmet érdemlő, erőteljes folyamat. A globalizáció ellenpontjaként ugyanakkor felértékelődik a lokalitás, a hely identitásképző adottsága, és növekszik az egyediség, az unikalitás és a szubjektív szemléletmód jelentősége. Ezzel összhangban a helykötődés – mint az egyén számára jelentőséggel bíró hely és az egyén között létrejövő köteléket kifejező - fogalom iránt az elmúlt évtizedekben jelentős tudományos érdeklődés mutatkozott, melynek háttérében az előzőeken túl az egyén számára jelentőséggel bíró környezet fenyegetettsége, kulturális sajátosságainak elvesztése áll. A helykötődés általában pozitív vonatkozású magyarázatokat kap, azonban megjelenik a helyfüggőség, amely gátakat szab az egyén lehetőségeinek, így a globalizáció benefitjeinek is.

A tényleges migrációs mozgások mögött meghúzódó szándék vizsgálati tárgya lett a társadalmi marketing területét Magyarországon feltérképező, átfogó kutatásnak. A potenciális független változók elemzése után sikerült felállítani egy költözési szándékot magyarázó modellt, amely szerint a lakóhely jellemzőivel való elégedettség, a lakóhely iránti elkötelezettség és több demográfiai jellemző befolyásoló szereppel bír, vagyis a „kemény” tényezők mellett megjelennek a pszichológiai, ún. puha faktorok is.

A költözés természetesen belső szubjektív elemektől és külső kényszerítő erőktől is függhet, vagyis a hely népességmegtartó képességének vizsgálatakor több dimenzióban kell közelíteni. A tényleges döntést gyakran erősen befolyásolja egy külső tényező, mint egy új munkalehetőség, a család, barátok közelségének igénye, amely tényezők nincsenek kapcsolatban a lakossági elégedettséggel és a településen éléshez kapcsolódó érzésekkel. A tényleges költözés elemzéséhez, megértéséhez nagy segítséget nyújt a költözési/maradási szándék magyarázó tényezőinek vizsgálata. A tanulmány ezek közül a helykötődést emeli ki, és annak tartalmáról, szerepéről ad információt.

Napjaink legmeghatározóbb jelensége, a globalizáció kiterjed az emberi civilizáció legkülönbözőbb aspektusaira, mint például az emberi kapcsolatokra, az érték- és szokásrendszerekre, a mindennapok kultúrájára, a művészeti ágakra, a munkavállalásra. A globalizáció legszembeűnőbb következménye az emberek mobilitásának növekedése. A fizikai térben megmutatkozó mobilitás a migráció, amely napjainkban mind belföldi, mind nemzetközi vetületben figyelmet érdemlő, erőteljes folyamat. A globalizáció ellenpontjaként ugyanakkor felértékelődik a lokalitás, a hely, annak identitásképző adottsága, és növekszik az egyediség, az unikalitás és a szubjektív szemléletmód jelentősége.

A hely nemcsak a fizikai elhelyezkedését határozza meg egy térnek, de egyben az ott zajló emberi cselekvéseket, társadalmi és pszichológiai folyamatokat is (Düll,

2009). A hely az emberi élmények, a társadalmi kapcsolatok, az érzések és gondolatok környezete. Ennek megfelelően a hely olyan térbeli lokalizáció, amit a társadalom vagy az egyén jelentéssel és értékekkel tölt meg (Halpenny, 2010). A hellyel való állandó kölcsönhatás eredményeként kialakulhat a hellyel való törődés, kialakulhat az elkötelezettség és a felelősség érzése (Relph, 1976).

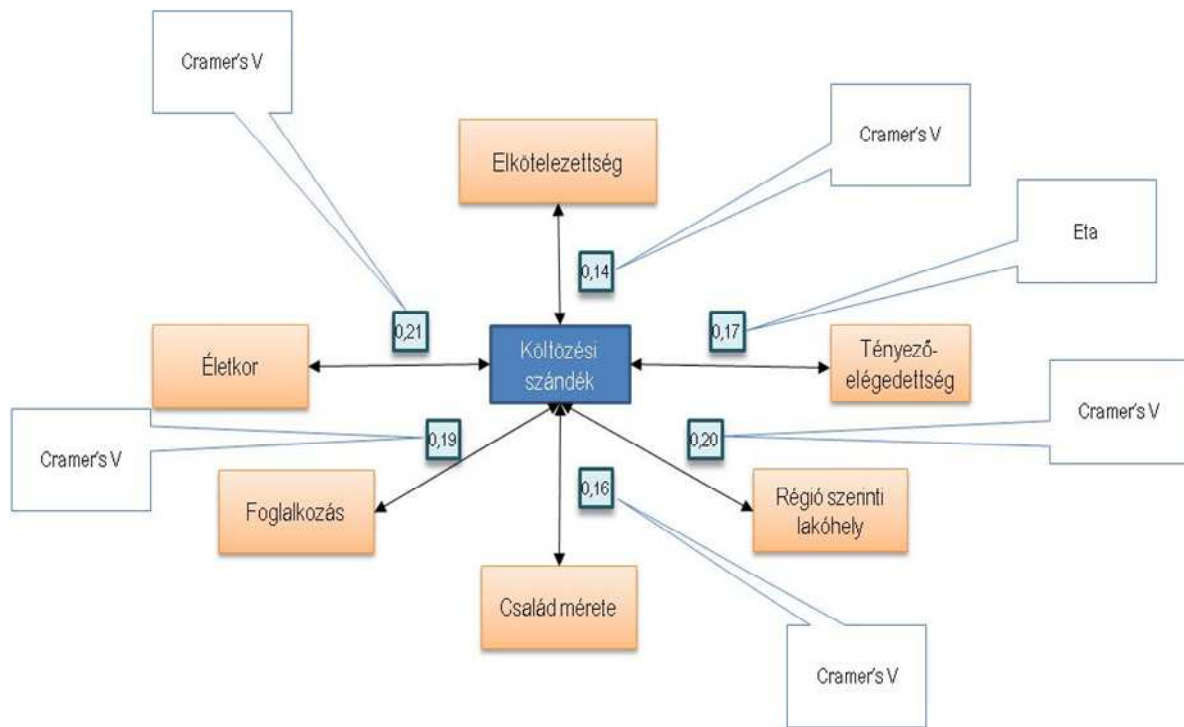
A mobilitás erősödése, a települések (értékteremtő lakosságért folytatott) versenye, a települések között egyre növekvő differenciák mind vidék-város, mind azonos típusúak viszonylatában a költözési magatartás vizsgálatára irányítja a figyelmet. A helyben maradási meghatározó tényezőkre vonatkozóan nincs egységes álláspont, azonban már Wolpert 1965-ben a lakossági elégedetlenségre, illetve alternatív lakóhelyeken feltételezett várható elégedettségre kapott válaszok alapján állította fel az első migrációs modelljét, amit Speare fejlesztett tovább azzal, hogy a migrációt úgy határozza meg, mint az elvárt és aktuális környezeti jellemzők közti eltérésre adott választ (Speare, 1974). Tényleges költözés természetesen sok tényező együttállása esetén valósul meg. Például a döntést gyakran erősen befolyásolja egy külső tényező, mint egy új munkalehetőség, a család, barátok közelségének igénye, amely tényezők nincsenek kapcsolatban a lakossági elégedettséggel és a településen éléssel kapcsolódó érzésekkel. Zenker és Gollan a ReMiS (Resident Migration Scale) megalkotásakor pontosan erre hívja fel a figyelmet, azzal, hogy a migrációs skála részeként megjelennek a költözési/ott élési szándék mellett az „otthon-érzés”, a külső kényszerítő erők és a tapasztalatszerzési igény; vagyis azt hangsúlyozzák, hogy a költözési magatartást vagy tényleges költözést több dimenzióban kell vizsgálni (Zenker et al., 2009). A migrációs döntések befolyásolásához, de legalábbis megértésükhöz hasznos információkat adhat a költözési szándékot magyarázó tényezők feltárása.

Kutatási eredmények

A fenti problémakör a társadalmi marketing területét Magyarországon feltérképező, átfogó kutatás részévé vált, melynek célja, hogy azonosítsa a kritikus társadalmi problémákat, az emberek érintettségét vizsgálja, a magyarok egészség- és környezettudatosságát mérje. A fenti témára vonatkozó kutatás célja, hogy kialakítson egy lakosság-település identifikációt magyarázó modellt, a modell elemeit, illetve a köztük lévő kapcsolatokat azonosítsa. Az adatfelvételre 2011 júliusában és augusztusában került sor Magyarország területén. A minta nagysága 1603 fő a 18 év feletti lakosságból, amely 95 %-os megbízhatósági szinten, $\pm 2,45$ % hibahatár mellett, reprezentatív nem, életkor, településtípus és régiók szerint.

A kutatásunkban született eredmények megmutatják, hogy Magyarországon mely település-attribútumok bírnak különösen nagy jelentőséggel, és melyek kevésbé fontosak. A kutatás a településeket többdimenziós szerkezetként kezeli, és amellett, hogy az általános lakossági elégedettséget nem vezeti be, a fontosság-elégedettség dimenziókat vizsgálja. A tényezőelégedettséggel párhuzamosan vizsgáltuk a költözési szándékot, és az azt meghatározó tényezőket kerestük. A potenciális relációkat elemezve sikerült egy részmagyarázatokkal szolgáló költözési szándék-modellt felállítani, amelyben a tényezőkkel való elégedettség, a település irányában megnyilvánuló elkötelezettség és bizonyos személyes jellemzők költözési szándékot befolyásoló tényezőként szerepelnek, mely modellt az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra. Költözési szándékot magyarázó modell

Forrás: saját kutatás

Tudományos magyarázat és építkezés

A primer vizsgálat eredményei, a költözési szándéokra részmagyarázatot adó modell és a téma szakirodalmában mutatkozó egyet nem értés további vizsgálódásra serkent. Az elméletekben szereplő fogalmak, koncepciók gyakorta különböző, egymásnak ellentmondó rendszereket alkotnak. Nincs következetes elképzelés a hely, helyi identitás, helykötődés, helyfüggőség kapcsolatrendszerére vonatkozóan, zavar van az egyes fogalmak értelmezésében, elnevezésében. A következőkben a helykötődést emelem ki, és annak elméleti tisztázására teszek kísérletet.

A migrációs magatartás, vagy szándék magyarázatát előreviheti a helykötődés bekapcsolása. Többen állítják, hogy a helykötődés befolyásolja a hely értékelését, például Scott és Vitardas szerint pozitív megvilágításban értékelnek, és következetesen elégedettebbek azok, akik erősen kötődnek a lakóhelyükhöz. Halpenny „rózsaszín szemüvegnek” nevezi a helykötődést, vagyis a helykötődés csökkenti a kritikai lendületet (Halpenny, 2006). Elsősorban a turisztikai desztinációkhoz, lakáshoz, közvetlen környezethez, szomszédsághoz kapcsolódóan vizsgálták a helykötődést mint az elégedettséget befolyásoló tényezőt. Thüerer németországi vizsgálata alapján azt állítja, hogy a helykötődés direkt módon is hatással van a költözési szándéokra, de indirekt módon is befolyásolja azt az általános elégedettségen keresztül (Thüerer, 2011).

A helykötődés, elkötelezettség a hely iránt egy érdekes direkt, sőt indirekt befolyásoló szerepet játszó tényező a mobilitás kérdésében. A helykötődés az egyén számára jelentőséggel bíró hely és az egyén között létrejövő köteléket fejezi ki (Low & Altman, 1992). Mások a helykötődést az otthonosság érzeteként, az emberek és

helyek közti érzelmi kapocsként határozzák meg (Hidalgo & Hernandez, 2001; Insch & Florek, 2010).

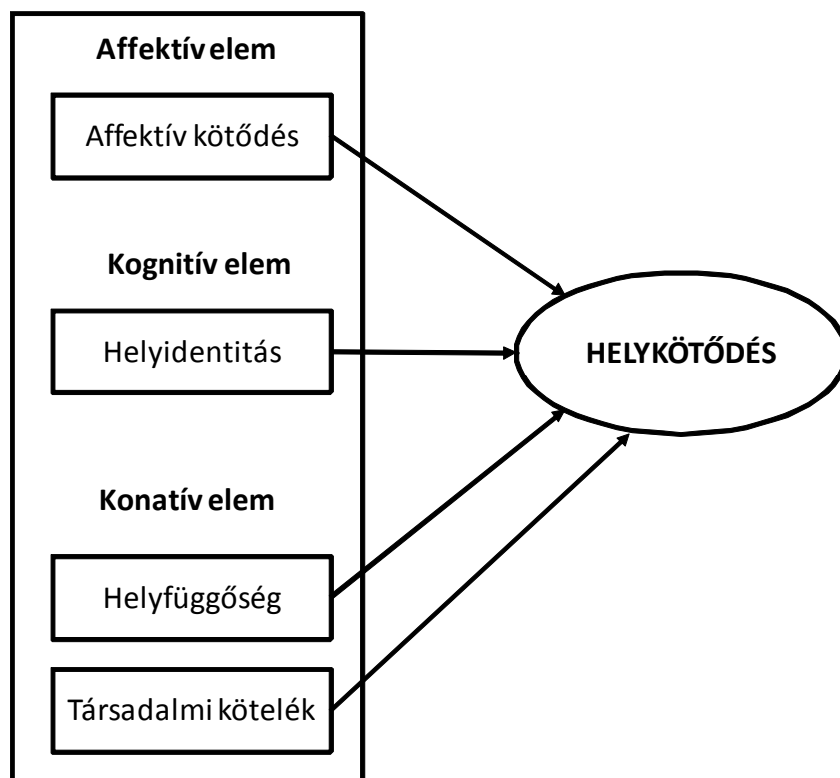
A fogalom az elmúlt évtizedekben jelentős tudományos érdeklődésre tett szert (Scannell & Gifford, 2010), melynek háttérében olyan jelenségek állnak, mint a globalizáció, a növekvő mobilitás, valamint az egyén közvetlen környezetének fenyegetettsége, kultúrájának potenciális elvesztése (Relph, 1976). A hely és a hozzá fűződő személyes viszony egyre nagyobb hangsúlyt kap a helyvel szemben megnyilvánuló magatartás kutatásában, és bár sok szempontból került vizsgálat alá, nincs egységes definíció és mérési metodika (Hidalgo & Hernandez, 2001).

A helykötődés paralel több fogalommal, gyakran átfednek az egyes teóriák, és az egyes fogalmak egymáshoz való viszonya, egymásra épülése, összefüggésrendszere sem egyértelmű. A helykötődéssel foglalkozó korábbi kutatások és elméletek rendszerint a fogalom két dimenzióját azonosították: a hely-identitást és a helyfüggőséget. (Williams et al., 1992) Az utóbbi évek empirikus vizsgálatai felfedték a jelenség multidimenzionális konstrukcióját, kiegészítve a korábbi két dimenziót az affektív és társadalmi komponenssel (Jorgensen & Stedman, 2001). A négy dimenzió a következő:

- *Helyidentitás*: az én (self) része, amikor is a hely és az egyén oda-visza hatást gyakorolnak egymásra a helyhez köthető történések, emlékek, ismeretek révén. A helyidentitás erősebb helykötődést eredményezhet.
- *Helyfüggőség*: az adott hely meghatározott funkcionalitása más alternatív helyekkel szemben. A helyfüggőség az idő előrehaladtával és a helyvel kapcsolatos tapasztalatok szerzésével növekszik. A helyfüggőség gyakran negatív értelmezést kap, hiszen gátat szabhat az egyén új helyeken kínálgzó lehetőségeinek.
- *Affektív kötődés*: a fizikai környezet irányában kialakuló érzelmi kapcsolatokat jelent.
- *Társadalmi elkötelezettség*: a helyhez köthető emberek, csoportok iránt érzett kötelék. Ez a fajta kötelék legalább annyira erős lehet, mint a fizikai környezet irányában kialakuló.

A helykötődéssel foglalkozó számos tanulmány attitűdként közelíti azt, amely lehetőséget ad egy stabil elméleti keret adaptációjára. A következő ábra szemlélteti az előző elképzelés attitűdként való értelmezését, ahol az attitűd affektív eleme az affektív kötődés, a kognitív elem a helyidentitás, a konatív elem a helyfüggőség és társadalmi kötelék. (2. ábra)

2. ábra: A helykötődés attitudinális elméleti kerete

Forrás: Brocato, 2006

A különböző meghatározások, elméletek rendszerbe foglalására és szintetizálására Scannell & Gifford (2010) egy háromdimenziós elméleti keretet alkotott. Modelljükben a helykötődés dimenziói magukba foglalják a személy, a hely és a folyamat dimenzióit.

A modell első dimenziója a személy, az, aki kötődik az adott helyhez, és azt elemzi, hogy a kötődés milyen mértékben alapszik a hely egyéni, illetve társadalmi jelentésén. Vagyis a személy és a hely között létrejövő kapcsolat olyan események révén jön létre, mint a személy életében bekövetkező jelentősebb élmények, történések. Emellett létezik egy társadalmi szint, amely a hely többek által megosztott, szimbolikus jelentésére utal.

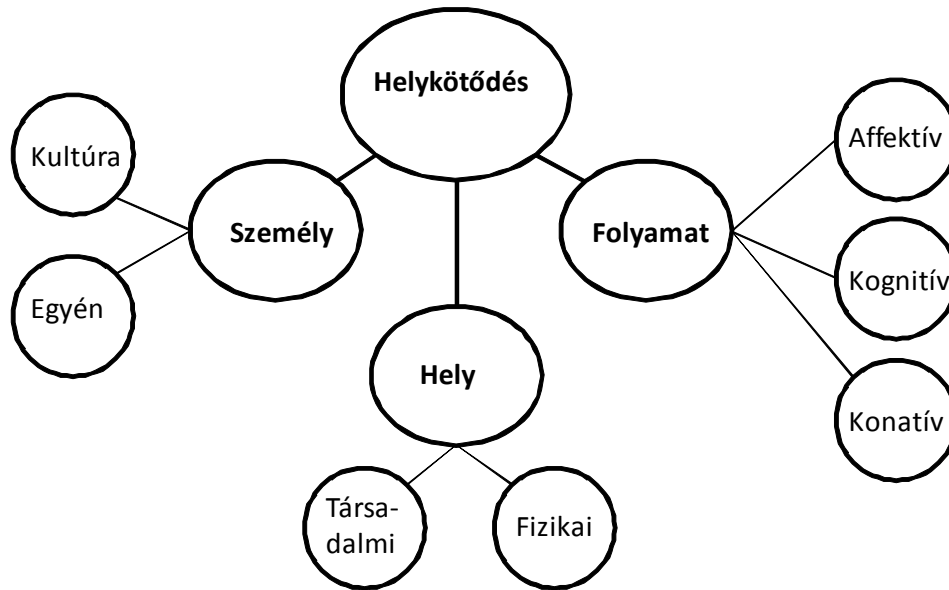
A modell második dimenziója a hely. A vonatkozó vizsgálatokban alapvetően két megközelítést találunk, melyek különbséget tesznek társadalmi és fizikai helykötődés között. A társadalmi kötődés a csoporthoz való tartozást, vagy a csoporttagságot fejezi ki, valamint a közös múltból, érdekekből és félelmekből fakadó érzelmi összetartozást. Ezek alapján az egyének olyan helyekhez kötődnek, amelyek csoportidentitásukat alakítják. A helykötődés ugyanakkor a hely fizikai minőségére is visszavezethető: a hely épített vagy természetes elemeire. A hely fizikai és társadalmi jellemezői gyakran átfednek.

A helykötődés harmadik dimenziója az a pszichológiai folyamat, amely mentén az egyén elköteleződik egy adott hely iránt. A folyamat dimenzió három tényező mentén épül fel, ezek az affektív, a konatív és a kognitív komponensek (Scannell & Gifford, 2010, 3. ábra).

A személy és a hely között kialakuló kapcsolat legalapvetőbb eleme az affektív kötődés, amely a helykötődés definícióinak legtöbbszörében szerepel. Az egyén hely iránti érzelme a szeretettől és elégedettségtől egészen a félelem és gyűlölet érzéséig

számos formát ölthet. Ennek ellenére a helykötődés szakirodalma elsősorban a pozitív érzelmeket veszi figyelembe. Az egyén és hely között kialakuló kapcsolat alapján kognitív elemek is szerepelnek. Ilyenek lehetnek a hellyel kapcsolatos emlékek, hiedelmek, ismeretek vagy jelentések, amelyek tulajdonképpen a hely egyéni jelentés tartalmát képezik. A folyamatban megjelenik a konatív elem, azaz a hely iránti elkötelezettség a cselekvéseken keresztül is kifejeződik. A helykötődés olyan pozitív érzelmi kapcsolat egy adott hely és a személy között, amely a hely közelében tartja az egyént (Hidalgo & Hernandez, 2001).

3. ábra. A helykötődés háromdimenziós modellje

Forrás: Scannel és Gifford, 2010

A lakos és lakóhelye identifikációját jól közelítő Sense of Place (SOP) fogalom rendszerében is szerepel a helykötődés. A Sense Of Place fogalmat a hely érzetének, helyérzésnek helytelenül a hely szellemének fordítanak. A SOP a legáltalánosabb koncepció, amit a személy és a tér közti kapcsolatrendszerre használnak (Jorgensen & Stedman, 2001). A SOP az egyén és a hely közti kapcsolatot leíró több komponenst, koncepciót összefogó keretkoncepció, és mint ilyen jól jellemezhető attitűdként. Tartalmazza affektív elemként a helykötődést, kognitív elemként az identitást és konatív elemként a helyfüggőséget. Az identitás ebben a közelítésben az egyén identitásának alstruktúrája, és magába foglal ismereteket, hitet, preferenciákat, amelyek az egyén és a fizikai környezet közti kapcsolat tekintetében relevánsak. A helykötődés egy érzelmi kapcsolat az egyén vagy csoport és a hely között. A helyfüggőség is a hely és az egyén közti kapcsolatot írja le, de abból a szempontból, hogy a hely alternatív helyekkel összehasonlítva mennyire szolgálja az egyén preferenciáit, céljait, vagyis egy célorientált magatartási komponens. Az attitűdként közelítés különösen előnyös lehet, mert az attitűdre vonatkozó, egzakt elméleti háttér alkalmazása mellett a bevált metodikák megkönnyíthetik az identitás megnyilvánulásának mérését (Jorgensen & Stedman, 2001).

De hogyan alakul ki a helykötődés? Morgan szerint a helykötődés a gyermekkori tapasztalatokból vezethető le, illetve a személyes tapasztalatok és érzelmek játszanak fontos szerepet a kialakulásában. Scannel és Gifford egy komplexebb

elméleti keretet ad, akik azt gondolják, hogy a személyes és pszichológiai dimenziókon túl (emlékek, érzelmek), van egy másik fontos dimenzió is, nevezetesen, hogy a helynek milyen fizikai és társadalmi jellemzői vannak (Scannell & Gifford, 2010). Vagyis a hely jellemzőivel való elégedettség erősítheti a helykötődést (Insch & Florek, 2010; Brocato, 2006). Korábbi tanulmányokból ismert, hogy bizonyos szocio-demográfiai (életkor, jövedelem, a településen élés időtartama) jellemzők közvetlenül befolyásolják a helykötődést. Például az idősebbek az elégedettség magasabb szintjét mutatják, és a helykötődésük is erősebb, mint a fiatalabbaké (Speare, 1974).

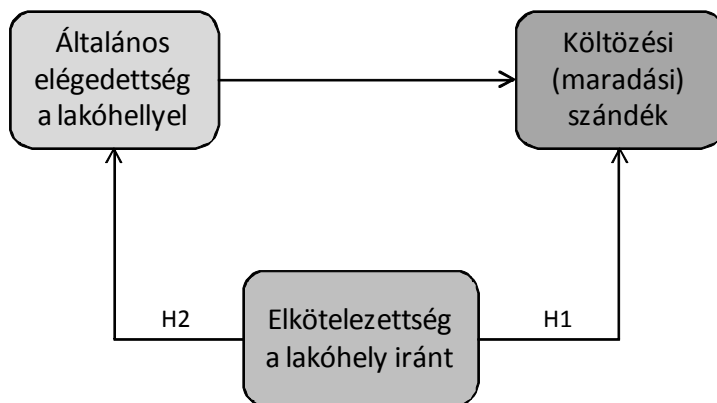
Konklúzió, új vizsgálati irányok, új modell

A helykötődés elméleti áttekintése és a részleges magyarázatot adó empirikus eredményeim alapján erősen feltételezhető, hogy a költözési/maradási szándék alakulásában szerepet játszó tényezőről beszélünk. Két vonatkozásban is figyelembe kell vennünk: mint direkt befolyásoló faktort (konatív elem!) és mint a hellyel kapcsolatos általános elégedettségen keresztül ható indirekt faktort (affektív elem!).

A fentiek okán a következő primer vizsgálatomhoz felállított új modellben szerepeltetem a helykötődést két hipotézis formájában, amelyek a következőképpen hangzanak:

- ✓ Hipotézis1: A település iránti elkötelezettség (helykötődés) direkt hatást gyakorol a költözési szándéokra.
- ✓ Hipotézis2: A település iránti elkötelezettség (helykötődés) pozitívan befolyásolja az általános elégedettséget.

4. ábra. A helykötődés szerepe a lakosság költözési szándékát magyarázó teoretikus modellben

Forrás: saját szerkesztés

A települések közti intenzív versenyben hasznos és érdekes információkat adnak a költözési/maradási szándékot feltárni igyekező kutatások, hiszen a településtermék fejlesztéséhez, a jelenlegi lakosság és a potenciális lakosok megértéséhez konstruktív módon járulhatnak hozzá.

Irodalomjegyzék

- BROCATO, E. (2006): *Place Attachment: An Investigation Of Environments And Outcomes In: A Service Context*. Dissertation. Arlington: The University of Texas at Arlington.
- DÚLL Andrea (2009): *A környezetpszichológia alapkérdései – Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan.
- HALPENNY, E. A. (2010): Pro-environmental Behaviours and Park Visitors: The Effect of Place Attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30 (4), 409-421.
- HIDALGO, M. C., & HERNANDEZ, B. (2001): Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21 (3), 273-281.
- INSCH, A., & FLOREK, M. (2008): A great place to live, work and play – Conceptualizing place satisfaction in the case of a city's residents. *Journal of Place Management and Development*, 1 (2), 138-149.
- JORGENSEN, B., & STEDMAN, R. (2001): Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties, *Journal of Environmental Psychology*, 21, 273-248.
- LOW, S. M., & ALTMAN, I. (1992): *Place Attachment: A Conceptual Inquiry*. New York: Plenum Press.
- RELPH, E. (1976): *Place and Placelessness*. London, Pion Limited.
- SCANNELL, L., & GIFFORD, R. (2010): Defining Place Attachment: A Tripartite Organizing Framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30 (1), 1-10.
- SPEARE, A. (1974): Residential Satisfaction as an Intervening Variable in Residential Mobility. *Demography*, 11 (2), 173-188.
- THÜRER, K. (2011): *Residents and their places*. Master Thesis. Maastricht: Maastricht University.
- ZENKER, S., GOLLAN, T., & VAN QUAQUEBEKE, N. (2009): *Place marketing: How the war for talent is won with values*. Poster presented at the 14th European Congress of Work and Organizational Psychology, Santiago de Compostela, Spain.